

יצחק יוסף חזן
הואיל משה

ספר תהלים מבואר עברית

מלאכת

משה יצחק אשכנזי ס"ט

איש טריאסטי

ליוורנו

בבית דפוס החכם כמה"ר ישראל קושטא הי"ד

שנת יחד ישראל אל יי לפ"ק

מבוא לביאור

ספר זה שהואלתי לבאר הוא אחד מן היקרים בספרי תנ"ך. מצד ייפי ודיוק מליצותיו, מצד דברי חכמה ומוסר הנלמדים ממנו, מצד מחשבות אלהיות ודמיונות עליונים ומשלים אמתיים הנפוצים בכל מזמוריו, באופן שכל קוראם יהיה רואה בטוב או קשה יום שח תחת עול צרה וצוקה ימצא בהם עונג שיגדיל שמחתו ויטה אותה אל רעיונות קודש, או ישקוט צעריו וינביר חילו לסבול מה שהוטל עליו. ויראה לשניהם כאלו המשורר כתב רובי דבריו בעבורם :

ובנלל זה אין לך שום ספר בספרי תנ"ך השנור כפי כל יותר מספר תהלים זה, ודבני כל דור ודור על קריאתו בכונה כמעשה טוב וכשר לפני האלהים, מלבד מה שבא מזמוריו בסדר תפלותינו : אם כן כפלים לתושיה בהגורל בדברי קדש, טהרת הנשמה והתקדשה, ודעת ל"הק ודרכיה להבין מבטא שפתינו בהפלתנו : ע"כ אחרי כלותי ביאורי ע"הת ועל נ"ר אורחי חלצי למלאכה זו, ובעבור כבדה קראתי למבחר הלמידה לשעבר (לעת עתה חברי ואיחבי) כמהח"ר יוסף מעובדיה, והגניד כמהח"ר יצחק חיים קאסטיילוני, ומהח"ר יצחק מאיניקא (ע"ה), ואח"כ נלוח עמנו גם מוהר"ר שלום שמשין מודינא, והמה עורוני בחקירותם על הוכן הענין. ועל דקדוק התיבות, ובכן יצאה מחשבתי מן הכח אל הפעל, ולכי אומר לי שלא לדיק יגעתי :

ובדרכי ביתר רבירי לא הייתי צריך להקרמה כי בהורמן לי לחקור על כל דבר ודבר ערכתי חקירתי במקומה לעיני הקורא : וכל מבאר עשה כבר את שלו, ומלבד קדמוני המפרשים, גם בני דורנו עשו את שלהם, וכדי והוהר מכוא מע' החכמים יהודה ליב בן זאב, ומנחם בריל ופ'ליפפאן לספר הקדוש הזה באופן שקרוב לאי אפשר שאדם אחר יבא אחריהם ויכתוב מבוא להקלים בלי

BS

1142

T32

vol. 4

אוצר הספרים הלאומיים

355666

שישוב ויעריך לפני הקורא רוב דברי המבארים המפורסמים ההם ;
מ"מ ללכת בעקבותם נתתי אל לבי לכתוב גם אני מכוא לדברי,
אלקטה בו ראשית הקירותיני כלמרנו ספר קודש זה והיו לאחדות
בירי הקורא וזה סדרן :
א' מי הוא המחבר ;
ב' מה היתה כוונתו ;
ג' הוראת שם הספר ונכול שמות מזמוריו ;
ד' הוראת שמות כלי השיר הנזכרים בו ;
ה' הדרך שהלכנו בה בהנחותנו בו :

א' מי הוא המחבר ?

רוב רובי המזמורים הם לדוד וזה נראה ברור מהענין ומהמליצה,
מלבד אותם שבראשם כתוב לדוד, וטי' יואיל לשלם ממנו ? ודפי.
פירושנו (עיין במקומו) גם תפלה למשה תתכן ותאות לארון הנביאים.
כמו שהיא מיוחסת לו ; וכן מזמורי הימן ואיתן ; רק המזמורים
המיוחסים לבני קרח לאסף ולירדותן נוכל ליתם חיבורם להם
בעצמם, או לפי מה שכתוב בר"ח (א' סי' ו' פסוק י"ח וכ"ד) שהיו
נבאים ע"י המלך, נוכח להניח שרוד היה נותן להם ראשי דברים
והם היו מרחיבים אותם ומחברים מהם מזמורים (בראש סימן ס"ב
כתוב למנצח על ידותון מזמור לדוד, ואין להניח שידותון הוא כאן כלי
שיר, רק — על — הוראתו כאן — בעבור —) או קבלום מחוברים מירי
דוד והם קבעו להם נגינה, חוץ ממזמור שכתוב עליי בנגינות ששם
גם הנגינה יצאה מירי דוד ; ומזמור ע"ט וקל"ז, באו גוים ועל נהרות
בכל המדבריים ברור בחרבן ב"המק ובגלורת ישראל, בלי ספק
בראשית ימי גלות בכל נכתבו ומזמור לאסף הכתוב בראש סימן
ע"ט ר"ל אחד מבני בניו של אסף שהיה מן הגולים, או גם מן
הנשארים בירושלים עם נדריה, ואולי גם סימנים אחרים כמו סימן
קכ"ו בשוב ה' את שיבת ציון וסימן קכ"ט רבת צררוני בימי הגלות
נכתבו ; ואין להניח שמזמורים כאלה נכתבו בנבואה, שלא מצאנו
בשום מקום שרוד היה נביא ה', כלומר שה' דבר עמו כמו שדבר
עם שלמה, בנו רק שלח אליו נבואיו נתן וגר, אולי מפני ששפך
הם הרבה, רק רוח ה' לבשתהו תמיד כשבא לחבר מזמוריו, והיא

התעוררות השכל לצייר ציורים נפלאים ולדמות דברים עתידים
או אפשריים להיות כאילו כבר אירעו, כמו סי' מ"ד אלהים באונינו
שמענו, המצייר רוחק ישראל בימי גלותם כשדחקו עליהם להמיר
דתם ואיימו עליהם בכל מיני לחץ עד מות, וישראל נשארו נאמנים
לה' ולתורתו, וזה יתכן לימי אנטיוכוס, רק מה שהורך ומספר שם
מן הפרטיים, ובנויים וריתנו, תשימונו חרפת לשבנינו, משל בנויים
וגו' יתכן לקורות ישראל בצרפת ואשכנז בסוף האלף החמישי, ועו'
אפשר לומר שרוד שקרא בתורת משה (בקללורת של כי חבא
ובפרשת נצבים) ויעודי הגלות על ישראל מפני הטאתם, ופיוזורם
בכל קצוי ארץ, התעורר ברוח הקדש ושכ וצייר כל צרותם ורחקם
כאילו רואם בעיניו ; ואם נואיל לקיים דעת הסוכר שנכתב סי' זה
באחרית הימים בימי אנטיוכוס יש לנו על מה לסמוך ; רק לשרוד
ד"מ מרוד וכות חיבור מזמורי ההלל על לא דבר, ולסמוך דעה זו
על ראיות מתמוטטות, זה בודאי דבר שאין הרעת סובלתו, כי כה
מזמורים אלה ובפרט סי' קט"ו מרברים כ"ב כבדירות על דוד שגם אם
נרצה להניח שחברו ברורות אחריו נצטרך לומר שהמחבר התחפש
והוציאו לאור כיוצא מפי דוד, ושתי הקושיות (הביאן פ"לפפאן)
שבסימן קי"ד מוכיח יהודה לעצמו (היתה יהודה לקדשו) וישראל
לעצמו, ולענו על האלילים, בטלות שתיהן מעיקרן, כי גם בשמואל
א' י"א ח', וט"ו ד', ובשמואל ב' כ"ד ט' הוזכרו יהודה וישראל
מחולקים, ובביאורי על ג"ר דברתי על זה כבר, יענין הקורא שם ;
ולענו על האלילים למה לא יתכן בפי דוד, מאחר שכבר בראשית
ומן נבואת שמואל סרו בני ישראל מע"ו ועברו ה' באמונה כל יתר
ימיו וימי שאול ודוד ! וגם אם נשאר עוד שמץ ע"ו בשפלי עם
הארץ, דוד הבין נדירותה, וע"י לענ שהוא ההוק באמצעיים מבקש
שיבינוה גם המון העם ; ומה שמבקשים עוד אחרים ליתם במה
וכמה מזמורים לימי החשמינאים גם לימי האחרונים שבהם, דבר
בטל ומבוטל מכר וכל, כי הלא ידוע שאחר טהרת המקדש בימי
יהודה בן מתתיהו נשלם מספר ספרי תנ"ך, ויהדות לה' על
הצלתם מירי העריץ בחרו כמזמור ל' רק בעבור שמתחיל מזמור
שיר חנכת הבית, ולא חברו שיר חדש והוסיפוהו לשירים הנמצאים
בספר, מיראתם פן מהוספת שיר הגון יבא יום שיוסיפו גם שאינם

הנן שתייהנה בי דעות כוזבות ומתנגדות לאמינת ישראל ולדתם;
וכל זה אינו כ"א רוחק שהמפקירים דוחקים את עצמם כדי להטיל
מנרעת בספרי קדשנו ולאחר זמן חיבורם מזה שיאומן לרבים
ומתהלים ב"א לישיעה, וממנו לתורת משה, ובכן פרקו כל עול
מצות מעל צוואתם באמנם משפטי אנוש המה ולא מפי אל יצאו.
רק המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעורר, וגם אם הבחורים לעת
עתה יתפרו אחריהם, בלי ספק יבא יום והחכמות שהן עתה
כמכשול לאמונת תהפוכה לעזירות לה, והמצאות חדשות וכדעי
אמת ש'נלוי יעידו על אמתת תורה מן השמים, ועל אמתת הנבואה,
ואמתת נפלאות ה' המסופרות לנו ע"י כותבי ספרי קדשנו:

עור אחת אנדר, כי כל מקום שלא בא בראש הסימן שם פרטי
כמו מזמור, לכנצח, שניון וכדומה, נראה שמחבר לקורם הוא
(השערת מהח"ד יוסף סעיגדיה) ובביאורי השתדלתי להיכיר כיכן
הוא, יעיין הקורא שם וישפוט, ונפרד המזמור לחלקים אלו מפני
הננייה שהיתה מופרשת בכל חלק וחלק, או מפני אורך המזמור,
או מפני סבה אחרת, ובכך בא בקבלה לירי רבותינו ז"ל שבכ"המק
היו מזמרים מירי יום יום פקצת מזמור אחר (ת"כ ר"ה ל' סוכה נ"ה):

ב' מה היתה כונת המחבר ?

מחסר אך לעם בתירוי הנלהו מצרימרי בין גוי חכם וגבון
לבעבור ילמדו מכנו הכמה ותושיה, וכל סבלם ורהקם שם כאין
לעריך הטיבה שנמשכה לכללות ב"י מגדוהם, כי מלבר הרגלם
בשקרנות ובסבלנות שהן זכויות פרטיות לאומתנו עד היום הות.
למדו במצרים מלאכות ממלאכות שונות וחכמות לא נודעו בכל
העולם כ"א שם, וראית לדבר מלאכת המשכן; וכ"י במנורם בארץ
נשן הקריבה לכנען, שבה נ"כ דברו שפת כנען היא לה"ק שאברהם
למד במנוריו ולימד לבניו, לא שנו את לשונם. ובתוכם היו בלי ספק
הרבה יודעי ספר הטועמים מתק לשון ושיר עד שמצאו נחת רוח
בשוררם שירת הים הנפלאה ביופי מליצותיה, ובארבעים שנה
שנהעכבו במדבר וחיו חיי חופש ולא עמלו במלאכה לפרנסתם
וזלכו הליך ורב בלימוד לשונם עד שצווה משה מפי הנבורה
להניח להם אחר מותו שירת האוינו (שכאה עליה הכטחת כי לא

חשבה מפי ודעו) כתוכחה וההראה, ובעבור חניע אל מטרחה היה
מן הצורך שגם המון העם ידעוה ויבינוה. ועם מוצא נחת רוח בקריאת
שירה כמות ובשינונה, בלי ספק עם כינות ולא סכל הוא; וגם
היחידים, או לרוחה להם בצרתם, או להודות לה' על חסדו הריומו
קיל בשיר, כמו חנה כחפלתה הנשגבת שגם דוד למד ממנה והביא
מסליצותיה במזמוריו; ושמאל, ואפשר קרוב לודאי שגם נביאים
אחרים לפניו היה להם בית המדרש בו לימדו לבחורי חמד ספר
ולשון עברי; וגם דוד נראה שהיה תלמיד איש אחר ולא תלמיד
שמואל כי זה מושבו בית לחם בנחלת יהודה וזה מושבו רמתים
צופים או הרמה בהר אפרים, וגם אחר שנמשח לא חדל מרעות
צאן אביו, ולא נודע לשמואל עד יום המשחו למלך ובבחרותו שר
ראשית מזמוריו לרוחה לו בראותו כי שאול ושריו עוינים אותו עד
כי הכריחוהו לגלות מארצו הוא ובני משפחתו, או לתפלה לה' שיהיה
בעזרו, או להודות לה' כי הצילו, או לשבח לבורא על פלאי
הבריאה, עד אשר נמשח למלך ובנה לו בית ונטה שם אהל לארון
וחבר מזמורים לשיר לפניו בהזכירו יכולת ה' ונבחרתו ונפלאות
שעשה (ד"ה א' י"ד ד'), והכין שירים לשוררם בב"המק שיבנה ע"י
בני (שם ס"י כ"ה) הן לתורה, הן להתראה, הן לתיכחת, וגם הכמי
דורו למדו ממנו ושרו גם הם לכבוד ה' או לכבוד מלכם, ובאהרית
הימים חכמי ב"י קוננו קינות על חרבן בית הפארהם ועל שפר
מצבם, ובשוררם כל מזמורים אלה בבית שני הזכירו להמון העם
קורות אבותם והעידו גם לכל יעשוכמוהם פ"ספיו גם הם כהמאהם;
ואחר חרבן בית שני שנקבעה התפלה במקום הקרבן, המזמורים
נמלו פי שנים בת, וכל איש צד ומצוק פנה אליהם למצוא רווחה
יצרת לבי ורואה בטובה הוד עליהם להוציא ששוננו מן הכה אל
הפעל, מן הלב לשפת, ובכן נהיה שספר תהלים בכל דור ודור
היה שגור בפי המון העם יותר מספר תורת משה עצמו:

ג' הוראת שם הספר וגבול שמות שיריו

כשבעה שמות נקראו שירי ספר תהלים, בשם מזמור, שיר
שניון, סבתם, מליציל, תפלה, תהלה, ודברתי עד מקור רוב שמות
אלה כל אחד במקומו בפעם ראשונה שימצאו בת; מ"ם אחר

דעתי גם פה על גדרם — מזמור — מן שרש זמר, קרוב להוראת
וכרמך לא חומר (פר' בחר) ומצאנו בש"הש (ב' י"ב) הנצנים נראו
בארץ עת הזמר הגיע; זמר זה נוכל רפרשו עת בריחת הזמורות
הארוכות יותר מדאי המזיקות לגפן, והיא נ"כ עת הזמרה כי באביב
יעלו כל בשר, וגם האכרים בעבודת אדמתם ירוננו וישמחו, ול' זמר
נר' לי שראשית הוראתו השמיע קול בפה ע"י זמורה חלולה ומנוקבת
וגם זמר בחילוף אותיות וסצר"ש ובומ"ף צפר שממנו צפור המשמיע
קולו בכקר (צפרא בל"א), ואח"כ הושאל נ"כ לשירה בפה עם דוית
כדי שיר, זמרו לה' בכנור, בכנור וקול זמרה (תהלים צ"ח ה');
— שיר — מקור השם הכרה טבעית נשמעת בתנועת שרשרת
או שרשרת, אולי רצו בהכרה זו להדמות בקולם לקול הצפרים
המצפצפות, והכרת צ"פ היא מקור צפור וצפרא, כמו שצ"ל מקור
צ"לצל שם כלי שיר וצ"לצל שרץ העוף המשמיע קול כנפיו בעופפו
במקום צל, וצפצפה היא מין ערבה או אילן אחר שברכות ענפיהם
המתנועעים ברוח קרה יולידו קול צפצוף, וטפה נופלת לתוך מקוה
מים תוליד גם היא קול צפצוף, וזוהו פער הציף, א"כ הוראת שיר
השמעת קול בפה, ובין שתי הוראות פער שר, שררה ושיר אין
הפרש כ"א בין שין שמאלית וימנית שבימים הקדמונים לא היתה
בל"הק, כ"א שין אחת, והראיה ח' שני האלפא ביתא שמקצתן
ומניות ומקצתן שמאליות וכולן במבטא אחד הוצאו (מדברי שר"ל
למדת); וכבר ספרו מושרי משרים על ארפיוא (Orfeo) שבכח
נינינו היה משתדר גם על החיות עד שבאות אליו ומלקקות רגליו,
להורות כח הניגון ויכלתו גם על פרא אדם (ואדבר עוד על זר
בבואי לדבר על תיבת למנצח), או אם תרצה אמור שבמו שרש
כהן ענינו נ"כ שררה נהיה מן כן ובסיס, כן גם שר ונשיא מהוראת
שרי בר"א, איש שוכן בטח על כנו, ושכן וכהן שניהם מנורת כן;
וגם הוראה שרישי לפעל שר שבה הוא נדרף לראה ונדרו הבטה
מתיצבת על דבר, היא מל"א, שרי שכן, ושר ונשיא ענינו איש
משניה על יחד העם; — שניון — משרש שנג הקרוא להעה, שם
אחר ממני השיר ברחי מונבל ע"פי ברלים, ר"ן נותן למחשבה
לתעות ולרחף כחפצה, — מכתם — הוראתו א"ל שיר יקר ככתם
גז, או מל' נכתם עונך (ירמיה ב' כ"ב), שיר ראוי שלא ימחה

וכרוננו רק ישאר לעד, וכתם וכתב אחר הם בחילוף אותיות כומ"ף
(הח' בריל בהקדמתו לס' תהלים); — משכיל — מנורת שכל וכינה
שיר מוסר המורה לאדם הדרך הישרה, ונ"ל שהאות הוראה זו לכל
מזמור הנק' בתהלים בשם משכיל (גם לס' מ"ה ופ"ח נגר דברי הח'
הנ"ל) ויש קרבה ג"כ בין שר וישר, ואיש משכיל (בעל שכל או
מצליח) שוכן בטח; — תפלה — מל' ונתן בפלילים (פרשת משפטים),
והוראתו רון דין על עצמו ומצוא חטאתו ובקש רחמים עליה (ס'
פ"ו וצ"ז), וכן ואתפלל אל ה' ואמר ה' אלהים אל תשחת ונו' (פר'
עקב); — תהלה — אולי מל' כהלו נרו עלי ראשי (איוב כ"ט ב')
ומקורו תל בחילוף אותיות או מקור אור, דבר בשבח דבר מה
באמור שהוא מאיר מחמת יפיו וטובו; או הכרות היללה! היללה!
הן הכרות טבעיות היוצאות מפי אדם עליו ושמח, וכן יסופר בספר
הישר המווייף, על רעי יעקב שלפקוח עיניו על כונת לבן היו
משוררים במשתה חתוניו « היא לאה! » « היא לאה! » והוא
בתמותו (או בשוב לבו) היה סובר שמזמרים « היללה! » וזוהו
נ"כ תאר הולל למשונע שאינו מרע לעשות, רק יושב ומזמר; ובכן
דברתי על מקור נדרפים אלה ועל גדרם; ואם יבא אדם ויאמר
שלא כל המזמורים הנקראים באחד משמות אלה ראויים לשמם לפי
גדר שגדרתי להם, אשיבנו שדבר ידוע הוא שבכל הלשונות יש
גדר בין נדרפיהן, ואנשי דעת יחפשו אחריו, וגם כי במפורסמי
בחבי מליצה שבכל לשון ולשון לא נשמר תמיד בדיוק גדר זה,
הכלל במקומו עומד, שאין ביד כל אדם מאזנים לכלכל תמיד
דבריו במשפט, רק אני מקיים הנחתי ששם כל מזמור נאה לו
והוא נאה לשמו:

עתה נבוא לדבר על השמות שנטפלו לשם המזמורים, והם
למנצח בניינות או על נגינת, אל הנחילות, על מחלת, אל תשחת,
על אילת השחר, על יונת אלם רחוקים, על השמינית, על הניתית,
על שושנים, על שושן עדות, אל שושנים עדות, להזכיר, שיר
ידידות, על עלות, לתורה, על מות לבן, למעלות; ואתחיל
בלמנצח משרש ג"ח שאין עיקר הוראתו התנבר על צדו, והוראה
זו יש לו בל"ח, ורק בספר דניאל (ו' ג') ושתי פעמים בד"ה ב' ס'
ב', פסוק א' וי"ו מצאנוהו להוראת שררה, ובשאר המקומות שבא

בחנ"ך ג"ל שהוראתו שיר ונגן (עין במאיר נתיב). אם כן למנצח הוראתו לשיר עזרים ומנגן, או ג"כ לשיר ופקיד, אבל בלי ספק מקור הוראת שרש זה הוא גם בלשון מקרא כמו בל"ח, התנבר, ומורה לנצח שענינו קיום לעולם ועד המתנבר על כליון ומות, ומוזה נצח ישראל (שמואל א' ט"ו כ"ט) גבור וקיים לעד, וכמו שיש קרבה בין הוראת שיר ושררה כמו שהזכרתי למעלה, כן נהיה המעבר בין שתי הוראות שרש נצח, וגם נצח להוראת דם (ויו נצחם, ישעיה ס"ג ג') ר"ל תוקפם והווק גופם שהוא דם, וגם גביר שענינו אדון מגורת גביר, שמימי קדם החזק נעשה אדון לחלש, והמנצח נעשה שר וראש לסנוצח; — בנגינות — שרש נגן הוראתו הוציא קול ע"י כלי שיר במשמוש היד (ודור מנגן ביד, ש"א י"ט ט') והברת נגן היא הברת טבעית נשמעת במשמוש היתרים; ואח"כ הושא גם לשיר בפה בליות כלי ניגון (אני מנגינחם, איכה ג' ס"ד ודומיו), ובנגינות שבתהלים ר"ל שדור נתן למשוררים לא המזמור בלבד כי גם הנגינה לזמרי, ועל נגינת ר"ל שלא המציא נגינה חדשה למזמור ההוא (סי' ס"א) רק חיברו לזמרו על נגינה ידועה כבר, ושניהם, המזמור והנגינה דרור; — אל הנחילות — אעפ"י שבבואי לבאר מזמור ו' כחבתי עליו שלא הואלתי להעמיק החקירה למצוא בזה דבר נמלץ אל אוזן שומעת, מ"מ כאן שאספתי כבר כמה דעות זרות אוסיף עליהן עוד אחת, והיא ששם נחילות נגזר מנחיר של דבורים ומקורו חל מקור שם הלי ומחול (עמ"ש עליהם בסו' ד' של מבוא זה), ואולי הוא כלי שיר העשוי נקבים נקבים כחורי בתי הדבורים, או משמיע קול דומה לצליל הדבורים בכנפיהן, וקרוב אל הנחילות ומשרשו גם אל מחלת; — אל תשחת — נכונה מאד השערת החכם יש"ר מגוריציא שכונחו מזמור לשיר בנגינה שהיו רגילים לקרוא בה פסוקי פרשת עקב המתחילים אל תשחת עמך ונחלתך, וכן נאמר על — אילת השחר — ועל — יונת אלם רחוקים — שהיו שירים ידועים בימים ההם ובנגינתם ניגנו גם מזמורי תהלים, והבקי במחזור מנהג ספרד יודע שיש בו פזמונים לשמחת תורה לזמרים על חן נגינות חול, כמו « תרומם בת רמה » לחן « אין קאמפוס דורמא » (כל' ספרדי ר"ל הייתי ישן בשדה) « מתי יה טובך עלינו תנמור » לחן « פורקי נון מי אבראש » (מדוע אינך מדבר או מדברת עמי), ואחרים « כפי ניגון ישמעאלים »;

— על השמינית — על כנור בעל שמונה נימין, אולי שרו כולו בליות היתר. השמיני לבדו; — על הנתיב — או הוא כמו — על אילת השחר — שם כלי שיר בא מנת עיר ארץ פלשתים; — על שושנים — כלי שיר כמו שקורים בלשוננו Viola לכלי מכלי השיר בשם אחד ממיני הדוראים; — ועל שושן עדות, ואל שושנים עדות — יש להפריד בין שני השמות, ושושן הוא שם כלי השיר ועדות שם השיר עצמו, וענינו התראה כמו וענתה השירה הזאת לפני לעד (פר' וילך), ואין לפלפל מדוע כתב כאן — על — ובאן — אל — הוא ידוע כי שתי המלות מקורן אחד ותבאנה האחת במקום חברתה, כמו וילך אלקנה הרמתה על ביתו (ש"א ב' י"א); וכמו — שמשכיל — מל' שכל וכינה, כן — להזכיר — מזמור הראוי שדבריו לא יסורו מלב המון העם; — שיר ידירות — מוכן מעצמו וממקומו (סי' מ"ה), שיר אהבים להתונה; — על עלמות — שיר בנגינה בקול וך וצלול כקול עלמות, לא שבב"ה המק היו עלמות ונערות משודרות, רק מי שיהיה המציא לו נגינה מטעמים הראוים לקול צלול ווך כקול עלמות; — לחורה — משרש ירה שענינו השליך (ועל ירושלם ירו גורל, עוכריה פסוק י"א), ול"ל השלך עצמו ארצה לפני גדול לכבדו או לספר לפניו טובה שקבל ממנו (סי' ק'); — על מות לבן — אולי שם או חניכת איש מגבורי ושרי חיל פלשתים שהוכה במלחמה קשה, ורחוק שלבן הוא גבל הברמלי כי כן כתוב במזמור (פסוק ו') האויב המו חרבות לנצח וגו' וזה לא יתכן על גבל, או מות לבן הוא אופן נגינה כמו על יונת אלם רחוקים; — שיר המעלות — מקיים אני דברי רז"ל שהן מעלות יורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, ובחרו בט"ו מזמורים קטנים המדברים רובם בשבח ירושלים, או בשבח בית דוד (כבר בלחה לה מלכות החשמונאים וב"י היו משועבדים במקצת או בהחלט לרומיים), או בשבח שלום אחים, או בגנאי לשון רמיה, או ברוחק ישראל בימי גלות ראשון להעיר בהם שלא יחטאו בפרט בשנאת חנם בין אנשי כת וכת ולא יתחייבו גלות שנית; ובסוף ימי בית שני שקבעו שמחת בית השואבה להקחות שיני הצדוקים שהיו מכתשים נסוך המים מ"ה חת בחרו במזמורים אלה (משנה מס' סוכה פ"ה מ"ד) ונתנו בראשם שם שיר המעלות, ונתנו לנגינתם מקום נס לסו' קל"ב אעפ"י שהוא ארוך קצת לפי שמדבר

על ב"המק ועל ירושלים (ועיין עוד במקומם על כולם בכלל ובפרט):
 עתה נשאר לנו לתור על שם הספר עצמו. מרוע קראוהו בשם
 תהלים ולא תהלות כפי הדקדוק; הן אמת שקראו לטוטפות תפילין
 להפריד ביניהם ובין תפלות וחסנות, רק כאן אין טעם לצאת מכללי
 הדקדוק? ידוע שבכר ספרי הקדמונים כתיבת יד או נרפסים, משנה
 חלמוד מדרשים, כהוב תמיד תלים בלא ה"א, מזה נראה שחשבוהו
 רבוי משם תל, והוראתו קיבוצים, ע"ד שקראו לקיבוץ דעות ודיו
 ורחוקות זו מזו ספר קהלת, ואולי טרם יעשה מן המומרים ספר בפני
 עצמו, היו שם כבר מחברות שירי דוד, שירי הללויה, שירי אסף,
 שירי בני קרח, שירי המעלות, וכל מחברת היתה נקראת בשם תל,
 תל שירי דוד, תל שירי הללויה וכו'. וחברום יחד ועשו מהם ספר
 תהלים; הראה שמס' ג' עד ס' מ"א כתוב בראשם לדוד, ומס'
 מ"ב עד מ"ט לבני קרח, מס' נ"א עד ס' ע' וע"א (שהם מומרים
 אחר חלוק לשנים) חוץ מס' ס"ו וס"ז שנית לדוד, מס' ע"ג עד פ"ג
 לאסף, מפ"ד עד פ"ח חוץ מס' פ"ו לבני קרח שנית; אח"כ שני
 ברכי נפשי, אח"כ מס' קי"א עד קי"ט שירי הללויה, אח"כ האלפא
 ביתא, אח"כ ט"ו שירי המעלות; אח"כ מס' קר"ח עד קמ"ח לדוד
 פעם שלישית, אח"כ מס' קמ"ו עד סוף הספר שירי הללויה שנית,
 א"כ מחברות מסתברות שונות מצאו, וכל אחת רוב מומריה באו
 בשם איש אחר והוספו ביניהם גם קצת מומרים בשם איש אחר או
 בלי שם מפני טעם מיוחד שהשתדלתי למצוא בכר אחד, יעייין
 הקורא במקומותם, ובוה נבין נ"כ איך נכפלו איזה מומרים במעט
 שינויים (י"ד ונ"ג, מקצת ס' נ"ו ומקצת ס' ס' שמהם חובר ס' ק"ח,
 כמו שמקצת ס' ק"ה ומס' צ"ו כוירו ומשני פסוקים בסוף ס' ק"ו
 חובר שיר הורו לה: קראו בשמו שאנו קורים בתפלה והוא בר"ה
 א' סימן י"ו):

ד' שם כלי השיר הנזכרים בס' תהלים

על אודות נבול נרדפי שמות מומרי ספר תהלים מצאתי איזה
 דבר חדש גם כי רואנ אני שלא ימצא חן בעיני הקורא, רק על אודות
 שמות כלי השיר הנזכרים בו וביתר ספרי חנ"ך רואנ אני שאינני לריק
 נאלץ לבהלה אם אואיל להפיץ עליהם אור; וכבר החכם בר"ה

בהקדמה לפירושו השתדל ועשה כל האפשר בגליון זה; מ"מ אנסה
 גם אני, אולי גם לי הניחו אכותי מקום להתנדר בו:
 ואלה שמות כלי השיר הנזכרים בספר תהלים: כנור, נבל, נבל
 עשור, עוגב, תוף, חליל, מחלול או מחול, סנים, קרן או שופר,
 חצוצרות, צלצלים; ונוסף עליהם גם סנענעים, מצלותם ושלישים
 הנזכרים בשני ספרי שמואל: — כנור: — בעל יתרים שהוציאו
 ממנו קול ע"י משמוש היד, כנראה מדור שכחוב בו ולקח דוד את
 הכנור ונגן בידו (ש"א י"ו ב"ג), וקבלת רבותינו (ת"כ ברכות ג'):
 שכנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שעלה השחר היה
 מנגן מאליו דבר אפשרי הוא בטבע ואין צורך ליחסו לגם, לא שהיה
 תלוי כנור ממש בעל מיתרים; רק עושים ככחול נקבים נקבים מעשה
 ידי אומן, בפרט בשחר שמפני רוח קלח המנשבת בו נקרא ג"כ נשף
 (קדמתי בנשף, אלפא ביתא) משרש נשף או נשב, ומהטעם עצמו
 נקרא גם בין הערבים בשם נשף (בנשף בערב יום, משלי ז' ט'),
 נכנסת הרוח בהם ומשמעת קור נעים כקול כנור, וכן עושים גם
 בפרדסי עשירי ארץ מערות בירי אדם ועושים בהן נקבים נקבים
 מעשה אומן וחבא ויושב בחוכן שומע קול נעים כקול כנור; וכן
 יספרו על אחד מנרולי צלמי מצרים (Colosso) המצייד אחד מנרולי
 אומתם ושמו סימנן, והוא מעשה נחשת ובורות השמש עדיו השמיע
 קול נעים, ופירשו שהצלם חלול היה וחיו בו נקבים עשויים בחכמה
 (עורדנו נמצא בימינו רק נסעך ונפחם), והאוויר הקר שנתכנס בקרבו
 במשך הלילה היה מתחמם ע"י קרני השמש ומתפשט מעט מעט
 ויוצא דרך הנקב ומוציא קול; ומקור שם כנור אולי הוא הברית
 כנר הנשמעת ממשמוש יחריו לאוזן הקדמונים שהמצאוהו, ושמו
 דומה להברית Knarren בל' אשכנז שהוראתו הוציא קול חד כאשר
 תעיק הענדה, ובוראי הפרש גדול בין כנור שחפש יוכל בן לסך
 וכנור שנגן בו דוד; או מקורו כן או קן מקור שם קנר בחילוף
 אותיות הדומות במבטא, וכנור הקדמונים היה מעשה קנים ושמו
 הושאל לכנור בעל מיתרים; — נבל: — משרש נבל הקרוב לנפל,
 שק עור חפוח כנבל היין, ובהעדר ממנו הרוח או היין יכול ויכוץ,
 ולשק זה פיות ומהן יוצא הקול, וסזה נבל עשור בעל עשר פיות,
 או הוא כלי עץ ובטנו נפוח כנבל יין, ועל בטנו זה נטוים נימין

ונבל עשור בעל עשרה נימין; — עונב — עשוי מקנה חלול או מומרה חלולה וכו' נקבים נקבים ואדם נוהן הכלי לתוך פיו ונושב בו, ומניח אצבעותיו על גבו (ע-גב) וסותם נקב או נקבים, ומוציא קול זך או עמוק כחפצו, או שם עונב גם הוא הכרה טבעית שמשמיע יתר כלי שיר ויהיה הכלי בעל נימין, רק הראשון נראה יותר, וכן מתורגם עונב איבובא, וידוע שאבוב מל' אביב הוראתו בל"ח קנה, ושרש ענב מצאנוהו להוראת חשק אהבת הזכר לנקבה או להפך (ירמיה ד' ל', יחזקאל כ"ג ה'), וזוהו שיר ענבים (יחזקאל ד"ג ל"ב) שירי חשק שמזמרים ברוית עונב; — חוף — שמו גם הוא הברה טבעית תף, והוא עיגול ועל פניו קלף (עור מעובד לבחיבה) ומכים בו והולכים הלוך וטפוף בריקורם; — חליל — בלי חלול, וממה שמצאנו במשנה (ביכורים פ"ג מ"ד) החליל מכה לפניו נראה שהוא כמין חוף, עיגול עץ ולו משני צדדיו עור עבוד ומכים עליו כדרך שיש לאנשי הצבא (Tamburo); — מחלת או מחול — אם הם כלי שיר דומים לחליל, אולי קטנים ממנו, והנשים המרקדות מכות עליהם; — מנים — כתוב חסר יו"ד ראשונה, א"כ רחוק הוא שיהיה כלי שיר משמיע כל מין קולות כלי זמרה מחוכרים יחד כמו Organo של בית מסגר הנוצרים, רק נכונה דעת מי שסובר שהוא ממקור נים, היחיד לשם נימין (מן-נים), וגם הוא כלי זמרה מיתר אחד או גם מיתרים הרבה ונים שם כולל; — קרן או שופר — ידוע, וקרן ממקור רן או רם (תמוט-תנוט) שהקרנים הן בנוכה הראש, ושופר ממקור הברת פך שתוראתה בחיכות הרבה הנוגדות ממנה ל' שבר וניתוק (בר-פר) ואין כאן מקום להאריך, וקול השופר גדול ושובר האויר בחזקה, וידוע שאם ישמיע איש קול חזק תוך כוס זכוכית ינתקו חלקיו וישבר; — חצוצרות — ממקור צר, שהיו כלי ארוך וצר ומשמיעות קור למרחוק לאסיפת העם; — צלצלים ומצלתיים — מנורת צל שממנו גם צלצל וקרובה לו גם הברת של או שר שמהן שלשלת ושרשרת, וברדתו על זה כבר בסעיף הקודם; ושני צלצלים היו, שקול האחד חזק מהאחר, וע"ז כתב (סי' ק"ג ה') הללוהו בצלצלי שמע, הללוהו בצלצלי תרועה, ואולי מצלהים ל' זוניי היו שני צלצלים מחוכרים וחד כזה Δ , ושלישים שלשה צלצרים כזה ∇ .

המתרגם ארמית (יב"ע) שתרגם שלישים צלצלין, או היו כלי מתכת בעל ג' זוויות כזה Δ (Sistro); — מנענעים — מנורת נע, נראה שהיו כלונסאות ובהן חללים פעמונים ומנענעים הקלונסאות והפעמונים משמיעים קולם:

זה הוא שמצאתי לאמר ער כלי השיר, ואין דעתי נוחה במציאתי, מכ"ש שלא תנוח דעת הקורא; רק אם דבר אחד בכל דברי נכון והיה שכרי:

יצחק יוסף ה"ז

ה' הדרך שדרכנו בה בהגותנו בספר זה

מהר"ר שבתי אלחנן טריוש ולה"ה אשר זכר טובו לא ימחה לעולם מדבי ולא מלב יתר תלמידיו, בין כל המפרשים היה בוחר בביאורי רד"ק, ותריר קרוב להמיד היה מפרש קשי פסוקי תנ"ך לפי דעת המפרש המפורסם ההוא, באופן שנהיה מעצמו שגם אני בלמדי לתלמידי או בלמדי עם חבירי (שגם הם למדו במקצת מן הרב הנ"ל לתהלה) פירשתי רוב הפסוקים לפי רד"ק ובאמת באילן נדול נתליתי; רק לא חדלתי ג"כ מבקר וחפוש ג"כ בביאורים אחרים: רש"י, ראב"ע, מצורת דוד וציון, החכם בדיל, פ"יפפזאן, המתרגם ארמי, ותרנומי רמב"ן, והחכם הדל הכהן די לא טורי, ומכחי שר"ל על הרבה מספרי תנ"ך וגם על קצת ממומורי החללים או על פסוקים מיוחדים, וגם תרגומי תהלים ע"י הכמי הגוים איש לדשנו היו לפני, ומכולם לסדתי אויה דבר וקיימתי בעצמי מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי; רק בכואי עם חברי לחזור על אויה מקרא קשה לא נשאנו פני איש והבאנו דברי כל בכור החקירה, ואם לפי ראות עינינו לא יצא צדוף כפו, סקלנו לפנינו דרך אחרת וההוכחנו זה עם זה באורך וברוחב עד שנתברר לנו דבר אמת לפי שכלנו; וראשית כל דבר נתנו לב על מר יוסר המזמור ואיוה מאורע נתן לו מקום, ואם חסר בראשו טעם יסודתו פנינו להשערה בחורנו על קורות ב"י בכללם ועל קורות דוד ושאול בפרט, ובכן ידענו מקום מסענו ואילו חורנו בכל זמן שיראנו לתעות מני אורח, ובכן כמה פעמים ישרנו לנו אורחות עקלקלות כשדו בהם אחרים; ועינינו דא סרו רנע מכללי הדקדוק ומתוראת התיבות האמתית כחפשנו אחר מקורם וגם אחר מקור מקורם.

בבקשה ממך קורא נעים תקן טעיות אלה במקום שנפלו ולך
תהיה צדקה לפני ה' אלהיך :

תיקון	טעות	שיטה	דף
סמטין	סמטין	י"ו	III
הנקרה	הנך	ד'	IX
הל	חל	י"ז	»
הו הו' סס	סס	נ'	XI
תלים	חללים	י"ח	XII
ובפרט	בפרט	י"ט	XIII
סהמליזוהו	סהמליזוהו	כ"ז	»
Leichtsinnig	Lechtsinnig	ב'	2
רן	רק	»	»
תננב	תעב	י"ג	»
הוא כעץ שרשוהו	הוא שרשוהו	י"ח	3
במדינת	במדינות	כ'	»
והנהגה מדינית	והנהגת מדעית	ה'	5
וילענו	וילענו	י"ד	6
בחר כי	בחרני	כ"ח	»
פסוק י"ז	פסיד	ו'	7
יחלו	יחלו	ח'	9
לדק	לדקי	י"ט	10
אלהי	אלהי	כ"כ	»
לרמות	למנות	ט"ו	11
והקשיב	והשיב	כ"ה	12
וישנה	וישנה	נ'	14
בה	פה	ד'	»
מהמרס	מחמרס	ט'	»
הלכה	הלכה	י"ה	16
בעיניך	בעינך	ט"ז	»
ובהלחמי	ובהלחמי	י"ג	19
מחוס	מקוס	ה'	20
לנכן	לניכן	י"ה	»
הענה	רענה	כ"ה	»
נקי	נקיה	ד'	21
הכף	דכה	»	»
והעו	והעו	כ"ג	23
הולדתו	הורדתו	ט"ו	26
בשרש חמו	בשר שחמו	י"ה	32
נשאה	נשאר	נ'	37
טוי	ישוי	ט"ו	39

(*)

— טבוא לביאור —

ובפרט תרנו אחר גדר הנדרפים, רבר חמור בספר שירים שבא בו
כמה וכמה פעמים כפר ענין במלות שונות לא לאהבת הויתור רק
להגדיל ולפאר המליצה, והשתדלנו להוכיח שכל תיבה ותיבה על
מקומה טבוא בשלום, וזוה יצאה לנו תועלת רבה בדעת ל"הק
ומליצותיה בבירור ; ובצפיתי צפיתי שכן יהיה גם להונים בביאורי
זה, להם ולתלמידיהם, ושכר עמלי יהיה והודאת הטובים והישרים
בלכותם והולכים בדרגות צורם ומצרפים מחשבה טובה למעשה,
שאם לא הצלחתי להשכיר להיטיב במעשה ידי, שהדי במרומים
כי לטובה נתכוונתי, והשתדלתי בכך מאמצי כחי להוציא לאור
ביאור מועיל להבנת ספר קרוש ונחמד, מחמד לב כל איש שכל
מכל עם ולשון ודת :

ובזה אשים קנצי למלי כי כבר רבו למכביר, ואני תפלה לאר
שרי יתן מרוחו בלב בחורי חמר תלמידיו וחברי לבוא אחרי ולהשתדל
להפיץ תורה ברכים ולהגדיל בהגיונם עטרת תפארת לשוננו
הקדושה שהיא לא בלבד פארנו רק פאר הלשונות, פאר העולם
כולו, ויוציאו נערים הרבה מפי זוללים, הם הנבלים האימרים אין
השנחה ואין דין והשבון ואין נשמה אלהית ואין אלהים ;
ודור יבא יהיה בעידנו דור דעה רחוק מאפיקורוסות ורחוק גם כן
מניחושי הבל המתעים לב האדם מן האמת (וה' אלהים אמת ותורתו
אמת), וילחמו מלחמה של תורתנו היא חכמתנו ובינתנו לעיני
העמים כי עת לעשות לה', ומנן דור יהיה בעולם, ושמי יקרא בהם
כי אין לי בן בעבור הזכיר שמי ; וה' הטוב יסלח לפשעי ואל יבא
במשפט עמי כי לא אצדק לפניו, ויאריך ימי בטוב ושנותי בנעימים
עד וקנה ושיבה, ויוכך שכלי לכתוב עוד ספרים לא להתפאר כ"א
לכבוד שמו הגדול ולכבוד תורתו ולכבוד ל"הק : אנא ה' שמע
קולי יום זה קדמו עיני אשמורות סוף שנת הקשיכה לקול שוע
מלכי ואלהי כי אליך אתפלל לפ"ק :

הצטרף משה יצחק בכיר שמואל אשכנזי ס"ט

תיקון	טעות	שיטה	דף
והחטיאו	והחטיאו	כ"ו	129
משועים	משועים	ט	130
יכול	יכול	ב'	131
של זעף, או אפנווכו	בעיניו או אפנווכו	ד' ה'	133
רוממו	רממו	י"ט	134
כארץ	כארץ	כ'	»
שי אולי מקורו סה	אולי מקורו סה	י"ד	137
עלם	עלם	ח'	138
העלולים	העלולים	כ"ג	142
דשא	דשה	י"ב	143
סי' כ"ט ו'	סי'	כ"ד	»
שלפניו	של פניו	כ"ה	144
ינעים	יניעים	ה'	146
ממיקנא	מימקנא	ט	»
אחר	ה'	י"ד	147
ובן	ובין	כ"ה	149
באלויהם	באלויהם	י"ג	155
הילולא	היללה	ב'	156
גדולתך	גדלחך	י"ד	168
הרהיית שהרהיית	הוראת שהרהיית	ה'	170
לנקמה	לנקמה	ו'	»
כי	כי	י"ג	»
לפותרו	לפותרו	י"ט	»
קנא	קנא	ה'	171
יאחרו	יאחרו	י"ג	»
רענננהיר	רענננהיר	כ"ד	173
הרהם	הרהם	כ"ה	»
שרש אחר אולי	שרש אולי	י"ו	175
יזלכס	יזליחם	י"ג	178
מאורע	מאורע	י"ד	179
לקדושה	לקדושו	ה'	184
הוא הומר והשלטה	הוא והשלטה	י"ח	188
עמ"ס למעלה כ"ט, מ'	עמ"ס	י"ד	190
נקמתה	נקמתם	ה'	193
פרך	פרך	כ"ד	»
ילטרך	הלטרך	כ"ד	199
המפרשים	התפרשים	י"ב	204
דבר	ידבר	ח'	208
ששמת	ששמת	ט	»
יביו	יביו	ג'	209
ור	ור	כ"ג	210

תיקון	טעות	שיטה	דף
חרילאית	חרילאית	ה'	41
לר ולר	לר ולר	ו'	45
הפך	הפך	י"ט	»
לר	לו	ג'	46
ערימה	עדימה	ח'	»
הוראת	הוראה	ו'	47
המס	המס	י"ח	»
לשכחו	לשכחו	ט"ו	48
חו	או	י"ט	50
הם	ואם	י"א	52
סעד	יסעד	י"ו	»
יש	ישר	י"ט	55
ואינו	ואולי	כ"ד	57
נוטרים	נועדים	כ"ד	61
עריכה	ערכה	ה'	66
הו	או	כ"ג	70
ועל כל אחת	ועל אחת	ט"ו	72
על כן	לכן	י"ט	»
סכן	סכין	י"ב	74
והניעה	והניע	ט	79
שעמך	שמעך	י"ח	»
הנקלר	הוקלר	ט	80
אחרון	הארן	י"ד	81
דוכרים	דכרים	כ"ד	85
אחר	אחד	ח'	88
משכחים	מחכמים	ה'	93
שהראשון	שהראשו	י"ד	94
ומעתידי	ומעתידי	ו'	95
לשיני	לשוכי	י"ב	97
היו לרות	היו לרות	כ"ה	100
ראוענמיללער	מוענמיללער	ה'	102
אניותיו	אניותיו	י"ג	»
על ימיו	בימיו	ה'	103
באן	כא	י"ט	109
בן	בן	י"ד	110
טומאתי	טמאתי	כ"ו	111
מנואל	מנ, אל	כ"ח	»
עושה	עשה	י"ז	113
מקיף והולך	ומקיף הולך	כ"ו	120
וקרב	בקרב	ה'	129

דף	שיטה	טעות	תיקון
211	כ'	מלסו	מלסון
213	י"ב	רוחם	רוחם
218	ה'	כס	כח
219	ה'	והס	ורס
»	כ"ג	על מה שכתב	עין מה שכתבתי
223	י"ד	וחכונה בין	ותכונה מנורת בין
»	כ"ד	שויתל	שויתל
224	ד'	ואכד	ואכד
»	כ"ה	דך	ידך
225	כ"ג	שכקה	שכקה
229	ו'	כלו	כלו
»	י"ז	ישמעו	ושמעו
238	ה'	רכ	רכ
236	י"ד	החה	החד

הגדל חסדך עמי קורא נעים ותקן גם טעויות קלות הערך
שלא רשמתי פה, וגם פיסוקי טעמים שהושמטו או נתנו חוץ
למקומם, ושכרך יבוא כפול מן השמים :

ב"ה היום יום **ט"ב** לחדש **אב** שנת **התר"ל** החילותי לכתוב הערות
אלה על ספר **תהלים** אחרי למדי בו עם תלמידי ירדני נפשי כמהח"ד
יוסף מעובדיה וכמהח"ד **יצחק חיים קסטיליוני** וכמהח"ד **יצחק**
מיוניקא המקום יאריך ימי וימי תלמידי חברי מהח"ד הנ"ל לבא עד הקר
למור ספר קדש זה וער תכלית ביאורו אכ"ד :

תהלים

א

(א) **אשרי** מלה על משקל אחלי (אחלי אדוני לפני הנביא אשר בשומרון, מ"ב
ה' ג', אחלי יכנו דרכי, למטה קי"ט ה') וקרוכה לה ג"כ בענין שאחלי היא משרש
חיל (יחילו דרכיו בכל עת, למטה ט' ה') על כן לא יחיל טובו, איוב כ' כ"ה) שעיניו
הללו, ומלאנו להוראה זו גם תאך טוב, (טוב איש חונן ומלוה, למטה קכ"ב ה'),
וגם היכת אשרי מתורגמת בכל מקום ל' טוב, וכן תיבת אחלי בשתי המקומות הנ"ל
שכאה בתכ"ד) ; וענין שרש חול (ולא חלו בה ידים, איכה ד' ו') ושרש שרא כל"א
שממנו מלת אשרי כל"הק קרוב, רק השני מורה קביעות יתירה מן הראשון ; ואולי,
ג"כ ההפך בין שני הנרדפים הוא שאשרי הוא עונג הכפש, ואחלי הוא חיי בשרים ;
וכאז שניהם כל' רבים כמו בלעדי, אחרי, ודומיהם : **הלך בעצת וגו'** . כמו שהולך
ומוסיף בפעלים שבתחלה הוא הולך ואח"כ עומד ואח"כ יושב, כן כ"ל גם בשמות פלה,
דרך, מושב, וגם בתארים **רשע, חטא, לץ** ; עלה מקור שרשו עץ שממנו יתהוו סעיפי ;
ושתי המלות לקוחות ד"מ מעץ השדה והוראתם מחשבה הלומחת בלב האדם
ומסתעפת אח"כ ומתגדלת, ואעפ"י שעל הרוב הוראת שרש יעץ היא הודעת מחשבה
לעמיתו מ"מ ראשית הנחתה היא חסוב המחשבה עצמה, כמו ה' לבאות יעץ ומי
יפר (ישעיה י"ד כ"ו) ; א"כ ממחשבה יבא איש לעבור דרך, ואח"כ לשבת במושב ;
ותטא מלה מודגשת על משקל **גנב, סבד, קשת** תורה **הרגל** לחטוא ע"ד בנין
פעל שכא הדגש בו להוראת חוזק והרגל ; וגם תיבת דגש ענינה חוזק ע"ד שנמסר
לכיתין רפין עדטילאין דגשין, שמועתק לל"הק ר"ל החכמים הם רפים והולכי ערום